

the presence of psychological readiness to work with children of different categories; organizational conditions that meet the educational needs of children with special educational needs.

Keywords: inclusive education, assistant educator, children with special educational needs, individual development plan.

References:

1. Kolupaieva, A. A., & Savchuk, L. O. (2011). *Dity z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy ta orhanyzhatsyya yikh navchannia* [Children with special educational needs and organization of training]. Kyiv: Vydavnycha hrupa «АТОPOL».
2. Pastorova, A. Yu. (2006). *Psihofiziologicheskie i psihologicheskie osobennosti adaptatsii starshikh doshkolnikov s obyichnym razvitiem v gruppah integratsii* [Psychophysiological and psychological features of adaptation of the senior preschool children with a conventional development in the integration of groups]. (PhD dissertation, St. Petersburg)
3. Kolupaieva, A.A., Danylavychyutie, E.A., & Lytovchenko, S.V. (2012). *Profesynne spivrobotnytstvo v inkliuzhyvnomu navchalnomu zakladi* [Professional cooperation in an inclusive school]. Kyiv: Vydavnycha hgrupa «A.S.K.».
4. Taranchenko, O.M. (2010). *Dity z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvithnomu prostori: pochatkova lanka. Putivnyk dlia pedahohiv* [Children with special needs in space: the original link. Guide for teachers]. Kyiv: Vydavnycha hrupa «АТОPOL».
5. Samuel L., Odom, & Joann, Vitztum (2004). Preschool inclusion in the United States: a review of research from an ecological systems perspective. // *Journal of Research in Special Educational Needs. Vol. 4., №1.* С 6-13.
6. Warming, H. Inclusive discourses in early childhood education? (Roskilde University, Danmark).

УДК 376-056.26:617.75:376.016:62/64

Легкий О.М.

к.пед.н., ст.н.сп., старший науковий співробітник лабораторії тифлопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, м.Київ.

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНО ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

У статті розглядаються актуальні питання організації трудового навчання в школах для дітей з порушеннями зору, особливості методики та корекційно-розвивальні принципи організації навчального процесу, створення умов для розвитку пізнавальних процесів, розумових та предметно-практичних дій. Дидактичні можливості трудового навчання покликані створювати умови для розвитку в школярів з порушеннями зору пізнавальних процесів, виховання позитивних якостей особистості, розумових, сенсомоторних і перцептивних дій, отримання знань про трудові процеси, властивості й способи обробки матеріалів, ознайомлення з різними професіями.

Ключові слова: трудове навчання, компенсаторно-корекційна спрямованість, школярі з порушенням зору.

Школа для дітей з порушеннями зору ставить перед собою завдання забезпечити всебічний розвиток учнів. У досягненні цієї мети важливу роль відіграє трудове навчання та виховання. Сліпота та слабозорість спричиняють ряд відхилень у фізичному та психічному розвитку дітей. Це особливо позначається на сприйманні, саморегуляції та самоконтролі рухів, орієнтуванні у просторі. Тому трудове навчання є

однією з найбільш специфічних дисциплін, що обумовлено своєрідністю предметно-практичної діяльності цих учнів. Тому виникає необхідність у нормалізації взаємодії із предметами, об'єктами праці засобами спеціальної організації навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, спеціального добору об'єктів праці, корекційної вагомості та доцільності виготовлення того чи іншого виробу.

Розвиток пізнавальної діяльності сліпих та слабозорих дітей у процесі трудового навчання – складне й відповідальне завдання спеціальної школи. Успішне його вирішення забезпечить якісну підготовку до самостійної життєдіяльності учнів. Дидактичні можливості трудового навчання покликані створювати сприятливі умови для розвитку у школярів з порушеннями зору пізнавальних процесів, прийомів обстежувальної діяльності, сприймання та просторового орієнтування, конкретизації уявлень про навколишнє середовище, предмети й матеріали, сприяти розвитку технічної творчості та конструкторських здібностей, навичок соціально-побутового орієнтування та самообслуговування.

Трудове навчання покликане сприяти формуванню технічного світогляду, спираючись на закономірності розвитку природи, суспільства, виробництва і людини, закріплення на практиці знань про технологічну діяльність, створювати сприятливі умови для професійного самовизначення учнів, обґрунтованого вибору професії з урахуванням власних здібностей, уподобань і інтересів, становленню морально-вольових якостей, культури праці.

Трудове навчання є складовою єдиної системи спеціального навчання, виховання й розвитку учнів з порушеннями зору, сприяє формуванню предметних, міжпредметних та ключових компетентностей учнів на основі врахування індивідуальних психофізичних можливостей кожної дитини з порушеннями зору, формування технічно й технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного суспільства; життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства й сімейної економіки; основних компонентів інформаційної культури учнів; для їх професійного самовизначення, вироблення в них навичок творчої діяльності; виховання культури праці, здійснення допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей.

Навчання праці має велике значення для подолання негативних наслідків порушень зору. Ознайомлюючись в процесі праці з предметами, учні оволодівають прийомами і способами предметної і просторової орієнтації, збагачують і конкретизують свої уявлення про навколишню дійсність. Важливо допомогти їм відчутти особливості роботи з різними конструювальними матеріалами і відшукати особисто значущі для них об'єкти праці, тобто такі, що найкраще забезпечують реалізацію їхніх творчих задумів.

Трудове навчання сліпих і слабозорих дітей має специфічні особливості, які полягають у тому, що трудові процеси здійснюються учнями в умовах відсутності зорового самоконтролю, що утруднює їх орієнтацію і ускладнює формування прийомів роботи. Використання ж дотикового і слухового самоконтролю трудових рухів пов'язане з великою витратою часу, відведеного на різні види праці, а відсутність зору обмежує уявлення сліпих учнів про об'єкти та знаряддя праці, про трудові процеси. Все це викликає необхідність у спеціальному відборі змісту, видів праці, методів трудового навчання та особливо вимог до результатів трудового навчання, порівняно з програмою з праці для учнів початкової масової школи.

Провідними принципами нами визначено врахування індивідуальних особливостей і потенційних можливостей сліпих і слабозорих учнів, комплексний підхід до їх трудового навчання, профорієнтації, компенсаторно-реабілітаційна та

корекційно-розвивальна спрямованість трудового навчання, гедоністичний характер трудової діяльності дітей в умовах зорової недостатності.

У процесі трудового навчання учнів з порушеннями зору вирішуються як загальні, так і спеціальні завдання.

До *спеціальних завдань*, спрямованих на корекцію і компенсацію вторинних відхилень у розвитку дітей з порушеннями зору, відносяться: розвиток дотику, дрібної моторики, залишкового зору під час виконання різних трудових процесів; конкретизація уявлень про об'єкти та знаряддя праці, розвиток наочно-практичного мислення; формування навичок просторового орієнтування, виконання рухових дій під контролем збережених аналізаторів і залишкового зору; виховання готовності до участі у різних доступних видах трудової діяльності.

Досягнення позитивних результатів у трудовому вихованні і навчанні дітей з вадами зору передбачає цілеспрямоване і тривале здійснення психолого-педагогічних впливів, які враховують особливості соціального і психологічного статусу осіб із зоровою недостатністю. Метою цих впливів є оволодіння знаннями, вміннями і навичками в сфері трудової діяльності, доступної для осіб з вадами зору; виховання позитивного ставлення до праці і морально-вольових якостей, що забезпечує активну життєву позицію людини; корекція засобами трудового навчання недоліків психічного і фізичного розвитку, обумовлених сліпотю і слабозорістю.

Мета і завдання предмета реалізуються на основі змісту кількох основних напрямків життєдіяльності: природа, людина, техніка, художнє довкілля.

У період навчання в початковій школі сліпі та слабозорі діти спроможні ознайомитися з різними матеріалами, набором деталей з дерева і металу, з місцевим природним матеріалом; засвоїти найбільш типові прийоми ручної обробки цих матеріалів, прийоми кріплення і з'єднання різноманітних матеріалів; навчитися користуватися робочими інструментами; оволодіти прийомами користування вимірювальними інструментами.

Особливо велике значення в школах для дітей з вадами зору мають заняття з праці, що сприяють формуванню у сліпих і слабозорих дітей просторових уявлень, засвоєнню прийомів технічної, господарської, творчо-конструювальної праці, геометричного матеріалу.

Все викладене зумовлює специфіку підходів до оцінювання навчальних досягнень з трудового навчання сліпих і слабозорих учнів.

Об'єктами оцінювання і перевірки визначено наступні:

- ставлення учнів до праці (індиферентне, позитивне, творче);
- сприймання і відтворення навчальної інформації;
- обізнаність з технологічними процесами, інструментами та їх призначенням, технікою безпеки праці;
- правильність та рівень самостійності трудових процесів;
- результативність трудових дій;
- розвиненість загальної і дрібної моторики;
- розвиток особистісних якостей.

У ставленні учнів до праці звертається увага на цілісність розвитку особистості: фізичного, соціального, інтелектуального. Цілісність розвитку виявляється у єдності слова і практичної дії, розумінні ролі праці в житті людини, ставленні учнів до праці, активній участі в колективних трудових заходах.

За результатами практичних робіт з'ясовується повнота сприймання і відтворення учнями навчальної інформації: словесної, сенсорної. Повнота передачі словесної і сенсорної інформації досягається мовленнєвими, графічними і предметними засобами.

Обізнаність учнів з технологічними процесами, інструментами, технікою, засобами безпеки праці виявляється через правильність і послідовність виконання

трудова завдань, доцільне використання інструментів та правильність користування ними, дотримання вивчених правил безпеки праці.

Під час оцінювання правильності та самостійності трудових процесів враховується вміння учня дотримувати послідовності виконання практичних робіт за планом або інструкційною карткою, здійснювати розмітку деталей. Про рівень самостійності праці учнів можна судити за мірою наданої їм допомоги з боку вчителя чи інших учнів.

Про рівень розвиненості загальної моторики учня в процесі трудового навчання свідчатиме дотримання ним правильної постави під час праці, рівноваги, економних рухів, виконання трудових дій під контролем збережених аналізаторів. Розвиненість дрібної моторики оцінюється за точністю рухів, їх координованістю, правильною хваткою інструментів, відчуттям необхідної м'язової сили чи напруженості м'язів руки під час утримання дрібних інструментів, відчуттям обрисів деталей, виробів.

У системі вимірників і трудових досягнень сліпих і слабозорих учнів звертається також увага й на розвиток у них таких важливих особистісних якостей як: розуміння значення праці як суспільної необхідності, першої життєвої потреби, любові до праці, поваги до праці інших; відповідальності перед колективом, дисциплінованості; бережливого ставлення до матеріалів, інструментів, устаткування, оточуючого середовища; усвідомлення соціальних потреб і мотивів колективної праці, готовності до участі в трудовій діяльності.

Значне зниження зору або його повна відсутність накладає специфічні особливості на орієнтування людини в побутовій та соціальній сферах життя.

Уроки з обслуговуючої праці покликані допомогти дитині з глибоким порушенням зору адаптуватися до самостійної життєдіяльності, активно включитися в трудові процеси, сформувані в дитини адекватні уявлення про побутову та соціальну сфери життя людини. Досягнення цих цілей робить досить комфортним життя дитини у школі; підвищує її статус у родині; збагачує її знаннями та вміннями, які дозволяють розширити коло спілкування й сферу предметно-практичної діяльності; створює міцну базу для повноцінного самостійного життя після закінчення школи.

Вивчення програмного матеріалу покликано сприяти розширенню у дітей кола понять і уявлень із самообслуговування, предметів побуту, побутової праці, морально-етичних норм поведінки; а також – формуванню спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних сліпим та слабозорим для виконання певних практичних дій без зорового контролю; та при наявності залишкового зору або слабозорості, з таким візуальним контролем, що не призводить би до зорових перевантажень.

Спеціальна навичка припускає досить точне й швидке виконання практичної дії. Оволодіння комплексом таких навичок дозволяє незрячим і слабозорим в якійсь мірі, а у деяких випадках і багато в чому, компенсувати повну або часткову втрату зору.

Проте сліпі й слабозорі спонтанно не опановують багатьма своєрідними й зручними саме для них способами дій та орієнтування, притому досвід соціально-побутового орієнтування слабозорих свідчить про те, що вони більшою мірою, чим сліпі, мають потребу в цілеспрямованому формуванні спеціальних навичок виконання різних видів предметно-практичних дій.

Річ у тім, що процес орієнтування (як побутового, так і просторового) слабозорих має свої особливості й відрізняється від аналогічного процесу як у зрячих, так і у тотально сліпих. З іншого боку, навіть мінімальні залишки зору можуть бути використані в процесі як побутового, так і просторового орієнтування. Тому слабозорі, безсумнівно, мають істотні переваги перед сліпими із залишковим зором і, тим більше, – перед тотально сліпими. Разом з тим, у слабозорих набагато більше, ніж у сліпих, іде часу на спонтанне придбання раціональних способів орієнтування у побуті та в просторі. Все це призводить до невиправданих труднощів у їхньому самостійному житті. Тому в процесі обслуговуючої праці також варто вчити слабозорих дітей

раціонально користуватися у побуті всіма збереженими аналізаторами, щоб кожна дитина зрозуміла переваги такого способу побутового та просторового орієнтування.

Заняття проводяться із використанням усіх загально педагогічних методів та їхніх сполучень, але з урахуванням їх корекційної спрямованості при навчанні дітей з порушенням зору. Зі словесних методів кращим методом навчання є бесіда. Вона може бути вступною й випереджати інші види робіт, а може використовуватись також для закріплення отриманих знань при повторенні пройденого. Бесіда повинна супроводжуватися використанням засобів наочності: реальними предметами, макетами, рельєфними зображеннями, схемами. Саме наочність є джерелом формування конкретних уявлень, матеріальною основою образного мислення, радикальним засобом попередження вербалізму в навчанні дітей з порушенням зору.

Всі виконувані із предметами дії повинні проговорюватися вчителем, а відповідні словесні вказівки заздалегідь продумуватися і подаватися у строгій послідовності.

Потрібно прагнути до того, щоб до кожного наступного етапу роботи всі учні переходили одночасно (якщо матеріал вивчається вперше, а не закріплюється). Для цього особливо уважно вчителю треба контролювати дії учнів, у яких є труднощі в оперуванні дидактичним матеріалом, щоб вчасно надавати їм допомогу.

Педагогові завжди треба пам'ятати, що правильний опис способу виконання якої-небудь предметно-практичної дії дитиною з порушенням зору ні в якій мірі не означає, що вона може ці дії виконувати. Цей розрив між теоретичними знаннями та їхнім конкретним застосуванням характерний для дітей з порушенням зору.

Тому, самим значущим та ефективним методом вивчення програмного матеріалу із трудового навчання є власна предметно-практична діяльність учнів. Але саме вона при зоровому дефекті протікає своєрідно, й тим більш своєрідно формується.

Утрудненість, а при сліпоті й неможливість наслідування, вимагають від педагога більш детального, поетапного показу дії, багаторазового повторення.

Оволодіння власною предметно-практичною діяльністю дозволяє дітям навчитися виконувати необхідні повсякденні дії, прийому їжі й поводженню за столом, догляду за собою, за одягом і взуттям, догляду за житловим приміщенням.

Таким чином, формуванню практичних і трудових навичок та умінь безпосередньо сприяє саме практичний метод, тому що навички не можуть бути сформовані без самих практичних дій учнів, без вправ і закріплень певних операцій і наступного їхнього перетворення в уміння. Практична робота з освоєння тієї або іншої навички містить у собі інструктаж, демонстрацію правильних прийомів виконання дії, повторення учнями цієї дії. Практичне освоєння навички може проводитися тільки після з'ясування того, наскільки дана навичка зрозуміла для учнів та відповідає їх можливостям, а також безпеці життєдіяльності. Наприклад, не можна вправляти дитину в наливанні гарячого чаю в чашку, якщо вона ще не навчилася наливати холодну воду.

Багато предметів і знарядь праці, що використовуються на занятті, можуть бути дітям не знайомі. Тому першою умовою формування трудової дії є знайомство з об'єктами праці, а вже потім оволодіння технічними прийомами роботи з ними. Педагогові доцільніше «демонструвати» послідовність операцій руками незрячого учня, проговорюючи всі виконувані дії, виконувати їх разом з учнем. Будь-яка форма педагогічного впливу вимагає диференційованого підходу до учнів із врахуванням індивідуальних можливостей кожного з них.

Плануючи колективне готування якого-небудь блюда, варто заздалегідь продумати, які інгредієнти знадобляться, нарізку яких з них доручити конкретним учням, яка допомога їм може підійти, яку роботу потрібно провести із самим «важким» учнем. У протилежному випадку за одне заняття група не встигне ні приготувати, ні тим більше одержати задоволення від своєї праці.

Коллективна праця має велике значення й для соціалізації дітей. У ході колективної роботи вони вчаться виділяти орієнтири, котрі допомагають сліпим і слабозорим контролювати свої дії в колективі, погоджувати їх з роботою інших. У тих випадках коли в процесі вивчення теми є небезпека одержання дітьми травми, варто підбирати такі способи дії та приладдя, які дозволять уникнути неприємностей.

Конкретний зміст заняття багато в чому обумовлюється індивідуальним досвідом кожної дитини. Уявлення про це педагог може скласти з бесід із дітьми, їхніми батьками, вихователями, а також за результатами власних спостережень. Особливу увагу варто приділити розташуванню предметів та приладдя в кабінеті. Дуже важливо, щоб всі предмети, які перебувають у ньому, розташовувалися в певних місцях, тобто, – місце розташування будь-якого предмета (меблі, наочні посібники, приладдя, кухонні обладунки та ін.) повинно бути один раз визначено й не змінюватись. Заведений порядок у кабінеті полегшує учням самостійне орієнтування в ньому. Це дозволить всім дітям брати посильну участь у практичній роботі, від заняття до заняття вдосконалюватись, а головне, як уже йшлося вище, буде привчати їх до дотримання певного порядку в побуті, до розуміння того, що такий порядок при порушенні зору заощаджує час.

Особливу увагу варто звертати на знання учнями правил безпеки виконання освоюваних дій та операцій в умовах зорового дефекту. Наприклад, учителям треба завжди класти інструмент ручкою вправо, а робочим органом відповідно вліво, тому що в більшості дітей провідною є права рука. Учням треба пояснити раціональний прийом пошуку потрібного інструменту. Для цього ліва рука висуває ящик, а права знаходить його правий край, опускається в ящик і перебирає ручки інструментів, за якими відшуковують потрібний.

Аналогічним чином треба знайомити учнів і з іншими безпечними прийомами роботи в умовах зорового дефекту й контролювати їх дотримання.

Література:

1. Котляров Л.М. Навчальна програма з трудового навчання для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей сліпих та зі зниженим зором 5-10 класи: Проект / Л.М. Котляров, І.В. Соцька, О.М. Легкий. - К., 2011.
2. Синьова Є.П. Тифлопедагогіка. Теорія виховання сліпих та слабозорих дітей / Є.П. Синьова. - К., 2009.
3. Федоренко С.В. Тифлодидактика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. В. Федоренко. - К., 2009.

О.М. Легкий

Новейшие тенденции в организации трудового обучения в специальных общеобразовательных учреждениях для детей с нарушениями зрения

В статье рассматриваются актуальные вопросы организации трудового обучения в школах для детей с нарушениями зрения, особенности методики и коррекционно-развивающие принципы организации учебного процесса, создание условий для развития познавательных процессов, умственных и предметно-практических действий. Дидактические возможности трудового обучения призваны создавать условия для развития у школьников с нарушением зрения познавательных процессов, воспитание положительных качеств личности, умственных, сенсомоторных и перцептивных действий, получение знаний о трудовых процессах, свойствах и способах обработки материалов, ознакомление с разными профессиями.

Ключевые слова: трудовое обучение, компенсаторно-коррекционная направленность, школьники с нарушением зрения.

Oleg Legkiy

The Latest Trends In The Organization Of Labor Training In Special Educational Institutions For Children With Visual Impairments

The article considers topical issues of organization of labor training in schools for children with visual impairments, the features of the technique and correctional-developing principles of organization of educational process, creation of conditions for the development of cognitive processes, intellectual and subject-practical activities. The didactic potential of career education are to create conditions for the development of pupils with visual impairments of cognitive processes, education of the positive qualities of the personality, intellectual, sensorimotor and perceptual actions, gaining knowledge about labour processes, properties, and processing methods of materials, acquaintance with various professions.

School for children with visual impairments aims to provide all-round development of students. In achieving this goal an important role is played by employment training and education. Blindness and subsort cause a number of disorders in physical and mental development of children. It particularly affects the perception of self-regulation and self-control of movements, orientation in space. Therefore, vocational training is one of the most specialized disciplines, because of the originality of the subject practical activities of these students. Therefore there is a need to normalize the interaction with objects, objects of labor by means of a special organization of educational process taking into account individual characteristics of students, a special selection of objects of labor, correction of the significance and feasibility of manufacturing of a product.

Keyword: labor educating, correcting the defects of cognitive activity, breaking a vision children.

References:

1. Kotlyarov, L.M. Sotska, I.V., & Legkiy, O.M. (2011). *Navchalna programa z trudovogo navchannya dlya spetsialnih zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv dlya ditey slipih ta zi znizhenim zorom 5-10 klasi* [The curriculum of labor training for special secondary schools for the blind and children with reduced vision 5-10 classes]. Retrieved from <http://mon.gov.ua>
2. Sinova, Ye.P. (2009). *Tiflopedagogika. Teoriya vihovannya slipih ta slabozorih ditey* [Tyflopedahohika. Theory of education of blind and visually impaired children]. Kyiv: Znannia.
3. Fedorenko, S.V. (2009). *Tiflodidaktika: navchalniy posibnik dlya studentiv vischih navchalnih zakladiv* [Tyflodidactics: a textbook for university students]. Kyiv: Znannia.

УДК 159.922.76

Логвінова І. П.

к.психол.н., старший науковий співробітник лабораторії інтенсивної педагогічної корекції Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, м.Київ

НАПРЯМКИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Автор визначає та конкретизує напрямки реалізації корекційно-розвиткових завдань з формування емоційної сфери особистості учнів із ЗПР, основну увагу приділяючи обґрунтуванню необхідності здійснення психокорекційної роботи в період переходу від ігрової до навчальної діяльності. На основі виділених психологічних умов формування емоційної сфери та враховуючи прояви емоційно-особистісної незрілості, яку демонструють молодші школярі із ЗПР на момент вступу у школу, автор обґрунтовує необхідність забезпечення дозрівання емоційної сфери саме з опорою на